

TÜRK VESİKALARININ NEŞRİ VE BU İŞİN ARZETTİĞİ MESELELER [*]

Yazan: FEKETE LAJOS

Budapeşte Üniversitesi profesörlerinden

Türkçeye çeviren; TAYYİB GÖKBİLGİN

İstanbul Üniversitesinde Tarih Asistanı

Cihan Harbi sıralarında başlıyan ve sonra takip edilen *Osmanlı Tarih Kaynakları*'nın neşredilmesi hususunda *Orta Avrupa Araştırmacıları*'nın faaliyetini görmek çok memnuniyeti mucip olmaktadır. Bu faaliyet az çok geçici, mevzii karakterde veya politik cereyanlara tabi bir hadise değil, bilâkis, ciddi ve devamlı, ilk buhranları muvaffakiyetle geçiren, bir hareket olarak görünmüş ve bu andan itibaren çok takdire şayan neticeler doğurmuştur.

Türkoloji etüdlerinin başlangıcı, *Osmanlı İmparatorluğu* ve *Türk Halkları* hakkındaki *Orta Avrupa* islâmi tetkikleri istikametinin henüz, münhasıran ilmi olan, objektif bir nizamın tesbit etmediği, harpten evvelki bu zamana rastlar. Fakat bir defa başlamış olup gayeleri vuzuh kesbetmiş ve metodlarında daima daha derinleşmiş bulunan bu hareket derhal, *humanist* tabir edilen ilimler sahasında misli olmıyan bir terakki kaydetmiştir. Bu suretle evvelâ yer yer işlenen Türkoloji yavaş yavaş daima daha kalabalık merkezler bulabildi: Üniversitelerde hususî enstitüler, hususî mecmualar ve nihayet islâmi tetkikler sahasından çıkarak müstakil bir ilim halinde teessüs etti.

Evvelâ enstitüler ve mecmualarda, sonra kitaplarda münakaşa edilen meseleler arasında biz burada yalnız biri ile meşgul olmak istiyoruz: Türk vesikalarının (*Chartes*) neşri. . . . Fakat daha evvel bu hususta tam ve sıhhatli umumî bir görüş elde etmek için, bu problemin evvelki safahatını tetkik edeceğiz.

Hariciye nezareti hizmetinde bulunan ve Türk vesaikini, malûmatlarını ilim sahasında kullanmıyarak okuyabilen memur ve

[*] Körösi Csoma Archivum'un 1939 ilâve nüshasından

mütercimlerin haricinde, *Antoine Gévay*, ilmi bir gaye ile çalışan, ilk Türk vesikalari (*Chartes turques*) naşiri telâkki edilebilir. Viyanadaki Avusturya Staatsarchiv'inin aslen Macar olan bu arşivisti, bu sahada, bu neviden ilk olarak nazarı itibare alınabilecek ve bugün dahi yüksek ilmi kıymeti haiz bulunan bir takım Türk vesikalarını neşretmiştir [1].

Gévay'ın halefleri, daha uzun zaman, Macar ve daha mahdud olmak üzere, Avusturya araştırmacıları arasında bulunmuştur [2]. Bu hadise, Türk kaynaklarının araştırılmasının, hiç değilse asrın başına kadar, ancak bu iki Avrupa milletini alâkadar ettiğini göstermektedir.

Fakat, asrın başından itibaren, Türk kaynakları araştırmalarının büyük bir vüsat aldığı ve muhtelif millete mensup araştırmacıların Türkler ve bu milletler arasındaki münasebetlerin bazı noktalarını aydınlatmak bakımından, bu müşterek mesaiye iştirak ettiklerini görüyoruz. Bu devrededir ki, Avrupalı arşivciler arasında Türk arşivlerine ilk kabul edilen İmre Karácson (1908 den 1911 e kadar) İstanbul'da [3], Jan Grzegorzewsky Sofyada [4], Ciro Tru-

[1] Gévay, Anton: Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Oesterreich, Ungarn und der Pforte in XVI. und XVII. Jahrhunderten, Wien 1839. — Aynı müellifin: Az 1625. Május 26 — dikán költ gyarmati békekötés cikkelyei. Bécs, 1836. (Gyarmat'ta 26 Mayıs 1625 te akdedilen sulh muahedesinin maddeleri. Viyana, 1836) — Aynı müellifin: Az 1627 — dik évi september 13 — dikán költ Szonyi békekötés cikkelyei. Bécs, 1837 (Szony'de 13 Eylül 1627 de akdedilen sulh muahedesinin maddeleri, Viyana 1837) — (Bu son iki eser lâtince, macarca ve türkçe intişar etmiştir).

[2] W. Fr. Ad. Behrnauer: Sultan Ahmed's I. Bestallungs - und Vertrags-Urkunden, für Gabriel Bathori von Somlyo. (Archiv für Kunde Österreichischer Geschichte — Quellen 1857. XVIII.) — Repiczky János: Nagy-Körös város török levelei; Kecskemét, 1859 (J. R.: N-K. şehrine ait türkçe mektuplar, macarca tercümeleri). — Szilády Aron: Török-magyar történelmi emlékek, okmánytár I — IX. kötet, Budapest, 1863 = 1873. (A. Sz.: Türk—Macar tarihi vesikalari, 9 cilt olan bu vesika kolleksiyonundan büyük bir kısmı türkçe vesikaların macarca tercümesidir). Velics Antal: Magyarországi török kinestári defterek I—II. Budapest, 1886 és. 1890. (A. V.: Macaristana ait Türk hazine defterleri, Macar tercümesi).

[3] Türk arşivlerindeki araştırmalarının semeresi iki cilt halinde neşrolunan vesikalardır.: A Rákóczi-emigráció török okmányai 1717—1803. Budapest, 1911 ve török-magyar oklevéltár 1533—1789 Budapest 1914. (Rákóczi'nin Türkiye'deki ikametine ait Türk vesikalari ve Türk—Macar vesikalari mecmuası).

[4] Jan Grzegorzewski: Zsidzylatow rumelijskich epoki Wyprawy Wiedenskiej, Lwow, 1912. (Archiwum naukowe Wydawnictwo towarzyszy dla popierania nauki polskiej, dyal 1 tom. VI. Zasztyt 1).

helka Saraybosna'da [1] metodik bir hazırlık yapmadan ancak her biri Türk vesikalarını otodidaktik bir şekilde öğrenip okuyarak çalışmaktadır. Yine bu devirdedir ki Alman ilim âlemi ilk güçlüklerle çarpışarak, bu nevi etüdlerle meşgul olmağa başlamıştır.

Şu halde Türk vesikaları araştırılmasının, asrımızda meydana gelmesi, tamamen yeni bir ilim olduğu iddia edilemez. Geçen asırda bu araştırmalarda çok faal kimseler bulunmuştur. Ancak, onlar, kendilerini sadece bu araştırmalara vakfediyorlar, fakat elde ettikleri malûmatı nakil *ve bu araştırmanın devamı* hakkında bir kayıt duymuyorlardı.

Asrımız, mesainin devamını temin için, *Türk paleografyası* hakkındaki bilgileri metodik bir şekilde öğrenmek suretiyle, bu vaziyeti değiştirdi. Bütün başlangıçlar gibi bu çalışmalar da bidayette çok nisbetsiz ve gelişi güzel olmuştur. Güçlkle okunabilen güzel bir vesika hemen neşre ihtiyaç gösteriyordu. Bu sebepten bilhassa ilk zamanlarda, *name* tipinde olan *Padişahların mektupları*, diğerlerinden daha fazla *müzeyyen oldukları* için çok sevilmiştir. Bu ilk neşriyat pratik ve muahhar sentezler bakımından çok faydalı olan faksimile ile yapılmıştı. Buna mukabil zaman zaman tashihler veya sonradan ilâveler yapmaya mecbur olmamak için, çok acele neşretmekten içtinap edildi. Nihayet bu neşriyatın sayısı yüzü bulduğu vakit elde edilen faydalar, tenevvülerine rağmen, o kadar çok ve o kadar göze görünecek şekilde olmuştu ki ondan bir sentez ve sistematik bir kolleksiyon yapmak, artık, düşünülebildi. Bu vadide iki tecrübe görülmektedir.

Birincisi *Friedrich Kraelitz von Greifenhorst*'un eseridir: "*Osmanische Urkunden aus der zweiten Haelfte des 15. Jahrhunderts*., [2]. Bu eser yalnız zenginliğinden (bir arada 24 vesika neşrediyor) dolayı değil, fakat bilhassa kitabının asıl mevzuunu teşkil eden *Padişahın İradeleri*'ni (*décret*) tahlil ederek ve onları ilmi bir sistemleştirmenin esaslarını kurmak için umumî bir tip gibi göstererek yazdığı ve nazari kısımlara tahsis ettiği mukaddimesi sebebi ile, o zamana kadarki bütün paleografik eserlerden daha ehemmiyetlidir.

[1] Ciro Truhelka, Riza Muderizowic, Safvet Beg Basagic ve Fehim Spaho'nun dikkate şayan eserleri «Glasnik Zemaljskog mureja Bosdi i Hercegovini» mecmuasının bilhassa 1913 den sonraki nüshalarında bulunur.

[2] Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften, phil-hist-Klasse, Bd. 197, Abt. 3 Wien 1922.

Bu tekâmül safhasında ileriye doğru bir adım telâkki edilebilecek olan, nazari sahada ikincisi bu satırları yazan muharririn eseridir: «*Einführung in die Osmanisch-türkische Diplomatie zur Zeit der türkischen Botmaessigkeit in Ungarn*» [1]. Bu fermanları, hattı humayunları (*Charte*) ve *Macaristanda Türk Hakimiyeti devrine* (1541-1699) ait vesikaları sistematik bir şekilde ortaya koyan ve *Merkezî Avrupa'nın* arşivlerinde ve ilmi enstitülerinde bulunan vesikalar bu sentezlerden sonra şu veya bu mahiyette münferit vesikaları [2] neşr, tahlil ve mecmualarda intişar eden makaleler daha nadir ve çok sathîdir. Zira, artık bundan sonra ilmi araştırmalar daha yüksek gayeler tesbit edebilirlerdi. Şimdi bahsedeceğimiz eserler bu iki temayülden mühlhemdirler.

Franz Babinger'in 1931 de intişar eden «*Das Archiv des Bosniaken Osman Pascha*» [3] adlı eseri *Karlsruhe* arşivlerinde muhafaza edilen ve XVII. asrın sonundaki Türk harbinde büyük bir rol oynayan *Osman Paşa'ya* ait bulunan 84 vesika ile meşgul olur. İçerisinde *Paşa'ya* hitaben yazılmış mektuplar, emirler, hesaplar, tayin emirleri bulunan ve ihtimalki harp ganimeti olarak hıristiyanların eline düşmüş olan bu vesaik tam ortada, *Paşa'nın* şahsiyeti ile mütecanis ve yekdiğerine bağlı bir birlik teşkil ediyor ve bu sebepten bir şahsın hayatının bütün teferruatını elde etmeğe, bu devirde binlerce Türkün geçirmeğe mecbur kaldığı askerî hayatın karakteristik vasıflarını göstermeğe müsait bulunuyorlar. *M. Babinger* mukaddimesinde eserini bir nevi monografi yapmak için, bu mahiyetteki hadiseleri hülâsa ediyor. Sonra, faksimile'nin yanında her vesikanın almanca hülâsasını veriyor. Bu eserin en büyük faydası, bu faksimileler sayesinde, en az, onları okuyabilenler için orijinal yazılar yerini tutabilmesidir. Diğer taraftan büyük bir ekseriyet için, çok muhtasar olan, almanca hülâsalar vesikayı daha ziyade eksik bir şekilde vülgarize etmektedir.

[1] Ausgabe des Kgl. Ung. Staatsarchivs' Budapest, 1926.

[2] Bazı vesikaların neşri, halledilmesi daha kolay bir va ife telâkki edilerek o zamandanberi daha ziyade, fakültede doktora tezi için mevzu olarak görünmektedir. Bu tezler arasında, sonra Berlin Üniversitesine Prof. tayin edilen Helmuth Scheel'in etüdünü zikredeceğiz: *Die Schreiben der türkischen Sultane an die preussischen Könige*, Berlin 1930 — Daha eski eserler arasında L. Kulisch: *Die Türkischen Lehensbriefe in de Landsbibliothek zu Kassel*. (Mitteilungen der Ausland-Hochschule an der Universität, Berlin, Jahrg. XLI. Abr. II. S. 125 ff). İhtimalki eserinde bazı metinlerin siyakat yazısı ile olması bunu az muvaffak olmuş bir eser gösteriyor.

[3] Berlin Reichsdruckerei.

Diğer bir eser, kronolojik sıra ile, 1932 de neşredilen benim eserimdir: «*Türkische Schriften aus dem Archive des Palatins Nikolaus Eszterházy, 1606-1645*» [1]. Bu eser, XVII. asırda bir macar siyaset adamı olan Nicolas Eszterházy'ye hitaben yazılıp bu aile arşivlerinde o zamandanberi devamlı olarak saklanan bir çok vesikalarla meşgul olur. Mukaddime XVII. asırda *Macaristan*'ın tarihi bir tablosunu çizer, *Türkiye* ve *Macaristan* arasında, hudutların gayri muayyen olmasından, doğan ihtilâfları kaydeder, sonra, mevcut makamlar arasında cereyan eden sonu gelmez münakaşaları, bu hudut mintakalarında yaşayan halkın çetin hayatını ilh. tanıtır. Hülâsa, bu eser, bütün bu yazıları tek ve aynı devre ait olan ve tek bir şahsı alâkadar eden vesikaların heyeti mecmuası olarak nazarı itibara alır. En ehemmiyetli parçalar, burada orijinal metinler ve almanca tercümeleri ile çıkmıştır. Diğerleri ancak almanca hülâsaları iledirler.

Bazı vesikaları tanıtan ve tahlil eden üçüncü eser olarak *Belgrat*'ta profesör olan *Fehim Bajraktareviç*'in eserini zikredeceğim. «*Turski dokumenti*», [2]. Muharrir bu eserde, 400 sene zarfında *Türk Hükümeti*'nin, bir manastırın hayatını tanzim etmek hususunda, gönderdiği yazılarla meşgul olmaktadır. Eserin büyük bir kısmı bilhassa, her vesikanın sırpça bir hülâsasını ihtiva ediyor. Yalnız altı tanesini muharrir, arap harfleri ile transkripsiyon ve sırpça tam tercüme olmak üzere, faksimile neşrediyor. Neşredilen vesikaların umumiyetle doğru olduğuna hükmolunabilir [3]. Hülâsaların veya «regestes»lerin kıymetine gelince, bu hususta ancak, bunları orijinal metinlerle ayrı ayrı karşılaştırdıktan sonra hüküm verilebilir. Nihayet malzemenin terkihi (*synthése*), eğer bu vesikaların bir kaç asırlık zamana ait bulunduğu ve bu hususta umumî bir hüküm vermenin güç olacağı düşünülürse, çok kısa olmuştur [4].

[1] Eszterházy Miklós Nádor iratai (Palatin Nicola Eszterházy'nin yazıları). *Schriften des Palatins Nicolaus Eszterházy im Auftrage des Fürsten Paul Eszterházy*. Budapest 1932.

[2] Fehim Bajraktareviç: *Turski dokumenti manastira Sv. Trojice Kod. Plevl ja* (Srpska Kraljevska Akademija. Spomenik LXXIX. Drugi razred 62.) Sarajevo 1935.

[3] Şu kıraat hatalarını zikretmeliyim: 15 numaralı yazının sonunda بلووار (Belovar) yerine بلووار (Belgrad) okumak lâzımdır. 24 numaralı yazının sonunda بعشاء değil بعديءه okumak lâzımdır. 43 numaralı yazının 3. cü satır nihayetinde hiçbir manası olmıyan وادى بلان yerine واولىءه ن okumak lâzımdır.

[4] Bu satırların muharriri, bu sahada bizzat, bazı Macar şehirlerinin türkçe vesikalarını tanıtan, birkaç tecrübe yapmıştır. Bu hususta şunları zikretmek

Bu vadide dördüncü eser *A. N. Kurat* ve *K. V. Zetterstéen*'in 1938 de müştereken neşrettikleri kitaptır: «*Türkische Urkunden*» [1]. Bu eser, *Türkiye*'den çok uzak bir yerde, *İsveç*'te bulunan-*İsveç Devlet Arşivi*'nde-*Bibyer* arşivinde ve *Stockholm Üniversitesi Kütüphanesi*'nde-türkçe vesikaların metnini ve almanca tercümesini ihtiva ediyor. Bundan başka on vesikanın da faksimilesi vardır. Müellifleri *X. Şarl*'ın *Türkiye*'deki ikametine ait yekdiglerine bağlı vesaiki birden vermek istemişlerdir. Ancak bu güzel eserde yeni bir şey bulunmuyorsa, bu, onların hatası değildir. Çünkü, onlar, kısmen hülâsaten kısmen Avrupa dillerine tercüme edilerek, daha evvelce *Nordberg*, *Testa*, ve *Noradounghian* neşriyatında mevcut bulunuyordu. Bu mevzuun o zamana kadar meçhul kalan tarafına gelince, aşağıda kendisinden ayrıca bahsedeceğimiz, *Ahmet Refik*'in eseri bunu, onlarınkinden daha iyi tanımaktadır. Bu itibarla bu eser bilhassa, müelliflerinin de bizzat dedikleri gibi, bir tatbikat vasıtası «*den Studierenden eine Gelegenhait zur Übung*» olmak sıfatıyla faydalı kalıyor [2].

Münferit vesikalarla meşgul olmıyan fakat birbiri ile münasebettar vesikalar kolleksiyonunu toplama ve bu suretle elde edilen vesaik üzerine istinad eden kitapları terkip etmiye çalışan bu hülâsada, son on senenin paleografik neşriyatının başlıcalarını, hiç değilse, Avrupa enstitülerinde ilk güçlükleri iktiham eden diplomatik araştırmaları, görmek mümkündür. Yalnız vesikaların neşrindeki usuller henüz kâfi derecede tekarrur etmiş değildir. Bazı müellifler paleografik gayeleri gözönünde tutarak faksimileye ehemmiyet verirler. Bazıları lengüistik ve tarihi sebeplerden dolayı mümkün olduğu kadar türkçe metin neşretmek isterler. Diğer bir kısmı da, kendi milli tarihleri üzerinde yapılacak araştırmalar için kâfi geleceğini düşünerek, türkçe vesikaların tercümesi

kâfidir. «*Debrecen város levéltár-ának török iratai*». (Debrecen şehri arşivinin türkçe vesikaları). Levéltári Közlemények=Macar devlet arşivi mecmuaları, 1926, 1932, 1933). Fakat bu hususta uzunboyulu meşgul olmağa lüzum yoktur. Zira *Bayraktareviç*'in eseri mevzubahis metodu kâfi derecede gösteriyor.

[1] Monografier Ntgivna se k. Humanistiske Vetenskaps-Samfundet i Uppsala, I. Almquist u. Wiksell. Uppsala. 1938.

[2] Bu eser, kaynak neşri olmak bakımından, büyük bir ehemmiyeti haiz değildir. Buna mukabil *Gynnar Jarring*'in araştırmaları (*Arkivforskningar i Türkiet, En preliminaer rapport 1939*) daha müsmir görünüyorlar; zira o, mevzuuna ait kaynakları, hakikaten, hiç değilse harap olmuş bir şekilde, bulabileceği Türk arşivlerinde araştırıyor.

veya hülâsası ile iktifa ederler. Zaten muhtelif metodlar da bazı müsterek unsurları havidirler. (*facsimile "regeste"*, ilâh.)

Türk vesikalarının hakiki merkezinden, *Türkiye*'den, uzakta tecrübe veya teşebbüslerde kullanılan bu metodlardan hiç biri muahaze edilemez: Yerinde kullanılan her biri iyi ve doğrudur. *Türkiye*'den *hariçte* yapılan araştırmalar olmak itibariyle, yalnız hülâsalar, tarihî malzemeyi tanımaya kâfidirler. Vesikaların türkçe olarak tam metni ise daha derin türkolojik gayelere hizmet ediyor. Ancak, tekrar edelim ki, bu noktai nazar yalnız *Türkiye*'den *hariçte* yapılan mesailer içindir. Zira, aynı metodlar *Türkiye*'de kullanıldığı takdirde, tamamen başka bir mütalâadayız. Yani tek başına ehemmiyetli miktarda Türk vesikalarını ihtiva eden bir memlekette, bunlar bir defa meydana çıktıktan sonra *Türk milletinin tarihini* daha tam, daha sıhhatli bir şekilde tanıtmak imkânı mevcuttur [1]. Bu meselenin istikbali ve *Türk milletinin* en sıhhatli bir şekilde tarihinin tanınması keyfiyeti bu neşir tarzına bağlı bulunduğu için *Türkiye*'de yapılan en eski paleografik neşriyatın neticelerine de bir göz atmak, sonra araştırmaların en iyi bir şekilde muvaffakiyetini temin etmek hususunda en müsait usulü araştırmak çok enteresan olacaktır.

Bu vazifenin ilk kısmı, yani neticelerin hülâsaten tekerrürü belki güç olmayacaktır. Zira *Türkiye*'deki paleografik neşriyatın başlangıcı nihayet yirmibeş sene evveline çıkar ve bu vadede yazılan makale ve etüdler gerek *Türk Tarih Cemiyeti*'nin neşriyatında gerek bu neviden mecmua ve kolleksiyonlarda kolaylıkla bulunabilir.

Türk arşivlerinde tarihî menbaları ilk araştıran, bu arşivlerin muhteviyatı hakkında birinci defa bazı örnekler veren ve neşriyatında bir çok mevzuları çok kuvvetli şekilde aydınlatan *Ahmet Refik* olmuştur: *İsveç Kralı X. Şarl, Rakoczi'nin Türkiye'deki ikamet-i*, muhtelif asırlarda *İstanbul hayatı, Kossuth'un Türkiye'ye ilticası ile münasebettar olarak 1849/50 de Şark Buhranı, Türk*

[1] Krş. Levéltári Közlemények (XV,20) de intişar eden ve A török Levéltárügy (Türk arşivleri meselesi) adını taşıyan raporun ve aynı makalenin tercümesi (arşiv meseleleri. macarcadan çeviren Tayyib Gökbilgin, İstanbul 1939 Devlet Matbaası): Bu tercümeyi neşrinden sonra gördüğümü kaydetmeliyim. Nihayet Topkapısarayı Müzesinin arşiv rehberi: Arşiv kılavuzu, İstanbul 1938 Devlet Matbaası. Bunu Levéltári Közlemények mecmuasının 1938 (XVII.) sayısında tanıtmışım.

madenciliğinin mazisi, Anadolu'da Türk aşiretlerinin hayatı [1]. Fakat çok malûmatlı ve faal bir âlim olan *Ahmet Refik*'in ancak bir tane paleografik eserden başka bir şey neşretmediği sükûla geçilemez [2]. Hatta vesikalar üzerinde, hakiki araştırmacıların gösterdikleri şekilde, bir araştırma yapmamıştır. Yalnız, büyük işlerin yüksek bir karara bağlanması için divanda bulundurulmuş ve bazı günlerde bazı defterlerde (ahkâm defterleri: *Kopierbücher*) tutulan kayıtlarla iktifa etti ki, bunlar da aradığını kolaylıkla bulabiliyordu. Fakat ne olursa olsun *Ahmet Refik*'in himmetiyle neşredilen vesikalar diğer neşriyatın hepsinden daha büyük bir kıymeti haizdir. Yukarıda söylediklerimizden başka, burada, yalnız bir şey kaydetmek lâzımdır: Bu da, son senelerde neşredilen eserlerin tamamen yeni Türk harfleri ile intişar etmesidir. Bu sebepten, bunlar, orijinal metni harfiyen göstermezler.

Bütün bu kayıtlar, esas itibariyle, yalnız *Ahmet Refik*'in mesaisini değil, aynı zamanda *Türkiye*'de zaman zaman onun tesiri altında, fakat maalesef *Ahmet Refik*'in diğer büyük vasıflarına malik olmuyarak, yapılan vesika neşriyatını tesbite çalışmaktadır.

Bu tenkide bazı umumî kayıtlar ilâve etmemize müsaade olunsun. Biz *Türkiye*'de tarih araştırmalarını daima memnuniyetle karşılamış ve bu araştırmaların ilerlemesini samimi olarak gönülden arzu etmişizdir. Evvelâ *Avrupa*'da yapılmış olan *Türkiye*'de icra edilen araştırmaların ne nisbette olduğunu ve *Türk Arşivleri*'nin fevkalâde zenginliği ile *Avrupa*'da bulunan bir kaç bin vesika arasındaki farkı hatırlamak lâzımdır. Diğer taraftan bu, adet itibariyle az olan Türk neşriyatında da, kaligrafik metinlerde çok defa aynı hatalı şekillerin, faksimile neşrinde izah yanlışlıklarının bulunduğunu ve yeni Türk harfleri ile intişar eden metinlerin de daha az kabul edilebileceğini kaydetmenin vazife olduğunu zannediyoruz.

[1] Memaliki Osmaniyede Demirbaş Şarl, İstanbul 1332; Memaliki Osmaniyede Kral Rakoçi ve tevbâii, İstanbul 1333; Türkiyede mülteciler meselesi, İstanbul 1926, onuncu asrı hicride İstanbul hayatı, İstanbul 1933; hicri onbirinci asırda İstanbul hayatı, İstanbul 1931; 12 inci asırda İstanbul hayatı, İstanbul 1930; hicri onüçüncü asırda İstanbul hayatı, İstanbul 1932; Türkiye'de madencilik, İstanbul 1929; Anadolu'da Türk aşiretleri, İstanbul 1930.

[2] Şüphesiz Karácsony Imre araştırmalarının tesiri altında Ahmet Refik Rákóczi'nin Türkiye'deki ikametine ait vesaiki neşretmeğe karar veriyor. Karácsony'un eseri: A Rákóczi emigráció török okmányai (Rákóczi'nin Türkiye'deki ikametine ait Türk vesaiki) 1911 de ve Budapeşte'de. Halbuki Ahmet Refik'in aynı mevzua ait eseri ancak 1333 de (=1917—1918) tabedilmistir. Keza, Kossuth'a ait vesikalar için de, herhalde, Karácsony'un tesirine maruz kalmıştır.

Ekseriya vaki olan bir hadise ile yani bizzat mahallinde, arşivde araştırmalar ve önceden etraflı etüdler yapılmadan hacimli sentezler neşretmek meselesi ile şimdi burada meşgul olmayacağız. Bu, ilmin muahhar inkişafını tamamen sekteye uğratabilir.

Bazı müessif noksanları işaret ettikten sonra Türk vesikaları neşriyatını nasıl görmek istediğimiz sorulabilir. Bu hususta evvelâ bazı şeyleri tayyetmekle ve neleri beklenmediğimizi söylemekle işe başlayacağız.

Türk vesika neşirlerinden *regestes*'ler yahut kendi tabirleri veçhile *muhteviyat hülâsası* beklemiyoruz. Bu neşriyattan en az iki sebepten istifade edemiyoruz: Evvelâ bu *regestes*'ler, bir fikir sahibi olmıya, orijinal metnin tam neşrinden daha az müsaittirler ve bu suretle fuzuli bir enerji sarfedilmiş olur. Diğer sebep, bu *regestes*'leri bizim bir compromis, zarurî bir hal sureti olarak telâkki etmemiz ve ancak lüzumu takdirinde, ikinci derecede ehemmiyetli bir teferruat mevzuubahs olduğu vakit, kabul edebilmemizdir. Fakat, *Türk Tarihi* için, Türk vesikaları neşriyatının henüz başlangıcında bulunduğu bugün, bu vesikalar, arşivlerinde bir kaç yüz Türk vesikasına malik şu veya bu Avrupa milletinin tarihi için olduğu gibi, bir kısmı veya hülâsası verilmekle iktifa olunacak kadar ehemmiyetsiz bir menba, telâkki edilemezler. Bunlar Türkiye tarihi için başlıca vesikalardır ve bunların bir cümlesine karşı lâkayit kalınmaz.

Bu vadideki Türk neşriyatından keza faksimile de istemiyoruz. Çünkü evvelâ bu pahalıdır. Sonra bunun istimali, münakaşa halinden sarfınazar, ancak vesikaların okunuşunu öğretmeğe yaradıkları takdirde mazur görülebilir. Fakat bu maksada hizmet edecek geniş miyasta vesaike malikiz ve eğer bu kâfi gelmiyorsa metolla bunu arttırmak ve inkişaf ettirmek icap eder. Halihazırda, evvelden hazırlanmış bir plâna tâbi olmadan ve yalnız ciltleri tezyin etmek için hülâsalarla birlikte neşredilmekte olan faksmile usulü, meseleyi halletmeksizin ona bir mâna vermeğe ve okunmasına tamamen muvaffak olunamıyan şu veya bu vesikanın kiraatini setretmeğe yaramaktadır. Hülâsa bunda lüzumsuz bir masraf vardır [1].

[1] Bu son senelerin neşriyatı arasınna Tahsin Öz'ün eseri hemen hemen biricik, şayanı memnuniyet istisna teşkil ediyor: «Zwei Stiftungsurkunden des Sultan's Mehmet II. Fatih» (İstanbul 1935) XV. inci asra âit büyük bir hacımdaki malzemesi orjinal şeklinde neşredilmiştir; eser nesih yazı ile olan asıl metnin tamamını faksimile olarak veriyor. Ve müşkülâtsiz okunmasına müsait bulunuyor; aynı zamanda o, Arap harfleri ile neşriyatın katiyetle men'edildiği bir devirde arap harfleri ile çıkabilmiştir.

Tezimizi ispat için *Georg Jacob* tarafından neşredilen güzel faksimile serisini hatırlatmak kâfidir: "*Türkische Urkunden aus Ungarn*," keza çok zengin olan fakat binnazariye noksan bulunan [1] *B. Moritz*'in Arap paleografi tabloları daha ziyade tenkit edildiler ve ilmin terakkisine esaslı bir surette tesir etmediler.

Nihayet, Türk vesikaları neşreceklerden transkripsiyonlu metin neşri de beklemiyoruz. Ne Avrupalıların beynelmilel alfabeti ile ne de yeni Türk harfleri ile hiçbir transkripsiyon sevmiyoruz. Zira hiçbirisi, Arap harfleri ile olan eski Türk yazısı ile olduğu gibi ve tarih, lengüistik ve temsili ilimlerin talep ettiği şekilde orijinal metni tam bir sadakatle veremiyor. Hattâ yeni Türk harfleri ile neşriyatta bazı klişe tabirler bize yersiz ve, Arap harfleri ile müstesna bir şekilde ifade olunmuş bulunsa bile, manasız görünüyor. Daha ziyade bir anlaşmamazlığın neticesi olan şey Avrupadaki metodik eserlerin bu formüllerini bir kısım vesikaların organik unsurları olarak işaret etmeleridir; bu, yalnız metin neşri mevzu-bahis olduğu vakit kâadın eb'adını göstermek kadar faydasızdır.

Noktai nazarımızı hülâsa ederken, hakikaten faydalı olmak için, vesikaların (*Chartes*) neşrinin tam metinle ve bunun da daima orijinal yazılmış harfleri ile olması lâzım geldiğini söyleyeceğiz. Bütün tarihi kaynak neşriyatının bu şekilde ortaya konmasının genç ilmimizin menfaati icabından bulunduğu kaniiz.

Bugün *Türkiye*'de böyle bir eserin birçok manialarla karşılaşacağını biliyoruz. Fakat bu maniaların hemen ortadan kalkmasını ve, mazinin hata ve noksanlarını tekrar etmeksizin, şimdiye kadar *ilmin ve Türk milletinin* büyük mikyasta zararını mucip olmuş bulunan, Türk vesikaları neşriyatının icabettiği şekilde organize edilerek, vaki tehhürleri telâfi etmesini can ve gönülden temenni ediyoruz.

[1] B. Moritz: Arabic paleography, Cairo, 1905. Bak gene J. Karabacek'in tenkidine: W Z K M. XX, 131.